

ZAKONODAVSTVO I PRAKSA

Sladana JOVANOVIĆ,
*Institut za kriminološka i
sociološka istraživanja, Beograd*
Marija LUKIĆ,
*Institut za kriminološka i
sociološka istraživanja, Beograd*

Primljeno: 26. marta 2004. god.

KRIVIČNOPRAVNA ZAŠTITA OD NASILJA U PORODICI

Pravne implikacije uvođenja nasilja u porodici u krivično zakonodavstvo pre svega se odnose na obavezu reagovanja policije i tužilaštva nakon saznanja o delu. Naime, sama inkriminacija šalje jasnu poruku kako potencijalnim učiniocima, tako i organima krivičnog gonjenja – da se na nasilje u porodici reaguje istom merom kao i na druga nasilna krivična dela. Gonjenje po službenoj dužnosti ima za cilj ne samo da rastereti žrtvu mogućih pritisaka i izlaganja novim rizicima od ponovljenog, težeg nasilja, već i preuzimanje (političke i pravne) odgovornosti države za osuđivanje i suzbijanje ovog oblika kriminala. Ipak, pored inkriminacije nasilja u porodici (uobličene čl. 118a KZS) ne mogu se zanemariti i druga krivična dela koja u suštini predstavljaju nasilje, a mogu se dešavati (i to vrlo često) u porodici. Neka od njih već su sublimirana u nasilju u porodici, kao krivičnom delu, ali ih je korisno analizirati i upoređivati, posebno zbog toga što sudska praksa po novoj inkriminaciji još uvek nije konsolidovana, pa se u praksi sreću pravne kvalifikacije akta nasilja po starom obrascu, tj. drugim, srodnim inkriminacijama.

Ključne reči: nasilje, porodica, krivično delo, krivične sankcije

Nasilje u porodici kao krivično delo postoji od stupanja na snagu Zakona o izmenama i dopunama Krivičnog zakona Republike Srbije s početka marta 2002. godine¹. Do tada je zaštita od nasilja u porodici ostvarivana pokretanjem krivičnog postupka za neko od *opštih* krivičnih dela nasilja (lake ili teške telesne povrede, ugrožavanje sigurnosti jednog ili više lica, ugrožavanje oružjem ili opasnim oruđem pri tuči ili svadi...). Takva zaštita pokazala se, kako sam Vrhovni sud priznaje – neadekvatnom, dok su slučajevi nasilja u porodici veoma česta pojava u našem društvu.²

Krivično delo nasilja u porodici – čl. 118a KZ Srbije

čl. 118a Krivičnog zakona RS – Nasilje u porodici

- 1) Ko upotrebom sile ili ozbiljnom pretnjom da će napasti na život ili telo povređuje ili ugrožava telesni ili duševni integritet člana porodice kazniće se novčanom kaznom ili zatvorom do tri godine.
- 2) Ako je pri izvršenju dela iz stava 1. ovog člana korišćeno oružje, opasno oruđe ili sredstvo podobno da telo teško povredi ili zdravlje teško naruši, učinilac će se kazniti zatvorom od šest meseci do pet godina.
- 3) Ako je usled dela iz st. 1. i 2. ovog člana nastupila teška telesna povreda ili trajno i teško narušavanje zdravlja člana porodice ili je delo izvršeno prema maloletniku, učinilac će se kazniti zatvorom od dve do deset godina.
- 4) Ako je usled dela iz st. 1. i 2. ovog člana nastupila smrt člana porodice, učinilac će se kazniti zatvorom najmanje deset godina.

Osnovni oblik ovog dela (stav 1) ima nekoliko elemenata na koje treba obratiti pažnju: radnju, način izvršenja dela, posebno svojstvo pasivnog subjekta (žrtve) i posledicu dela.

• Radnja izvršenja: šta je povređivanje ili ugrožavanje?

Da bi postojalo ovo krivično delo potrebno je da učinilac *povređuje ili ugrožava telesni ili duševni integritet člana porodice*. Povređivanje se sastoji u delovanju na telo u smislu nanošenja telesne povrede, odnosno izazivanju telesnog bola ili povređivanju duševnog integriteta, odnosno nanošenju psihičkih patnji žrtvi. Ugrožavanje znači stvaranje konkretne/realne opasnosti, odnosno (bliske) mogućnosti da nastupi povreda telesnog ili duševnog integriteta člana

¹ Zakon o izmenama i dopunama Krivičnog zakona RS, Službeni glasnik RS, br. 10/2002.

² Lazarević, J., "Krivična dela sa elementom nasilja, sa posebnim osvrtom na krivična dela nasilja u porodici i nasilničkog ponašanja", *Bilten sudske prakse*, br. 3, Beograd, 2002, str. 418.

porodice. Dok povreda predstavlja *opipljivu* posledicu nasilja u porodici, ugrožavanje znači kreiranje uslova za proizvođenje takve posledice (zastrašivanje, pretnje ubistvom, telesnim povređivanjem i sl).

• Način izvršenja: na koji način se vrši povređivanje ili ugrožavanje?

Zakon predviđa sankcije i za povređivanje ili ugrožavanje telesnog ili duševnog integriteta člana porodice izvršeno na određeni način: *upotrebom sile ili ozbiljnom pretnjom da će se neposredno napasti na život ili telo*. Upotreba sile je u poimanju uglavnom nesporna. Najčešće se radi o upotrebi fizičke snage prema nekom licu (pri čemu se povređuje ili ugrožava njegov telesni ili duševni integritet). Sa druge strane, da bi pretnja bila krivičnopravno relevantna, odnosno da bi predstavljala element ovog krivičnog dela, neophodno je da bude *kvalifikovana*. To znači ne bilo kakva pretnja, ne bilo kakvim zlom (jer se pretnja definiše kao stavljanje u izgled nekog zla³), već tačno određenim – preti se neposrednim napadom na život ili telo (pretnja ubistvom, telesnim povređivanjem...). Pretnja još mora biti i ozbiljna, doživljena i procenjena kao verovatna, odnosno moguća i ostvariva. Ozbiljnost pretnje se ceni i prema načinu na koji se ona čini. Zlo kojim se preti mora biti objektivno ostvarivo. Pretnja će se, međutim, smatrati ozbiljnom i kada ona objektivno nije ostvariva, ako je lice kojem se preti imalo razloga da veruje u njenu ostvarivost.⁴ Ovo je posebno važno za kontekst dugotrajnog nasilja u porodici koje često proizvodi post-traumatski poremećaj poznat kao *sindrom zlostavljane žene*, stanje koje najjednostavnije rečeno iskrivljuje ženinu sposobnost percepcije realnosti.⁵

• Pasivni subjekt (žrtva): ko može da bude žrtva?

Ovo krivično delo vrši jedan član porodice prema drugome. Žrtva mora biti član porodice nasilnika. Međutim, s obzirom na to da važeći Zakon o braku i porodičnim odnosima ne definiše ko se sve smatra članom porodice, ostaje otvoreno pitanje tumačenja odrednice *član porodice*. Prema mišljenju sudije Vrhovnog suda Srbije, to bi trebalo da budu samo članovi uže porodice (supružnici, srodnici po krvi u pravoj liniji) i to oni koji žive u zajedničkom domaćinstvu.⁶ Ovakvo tumačenje smatramo veoma restriktivnim s obzirom na to da istraživanja nasilja u porodici pokazuju da su najčešće ugroženi bivši bračni, odnosno vanbračni drugovi, kao i da čak ni činjenica fizičke razdvojenosti partnera ne

³ Stojanović, Z., *Krivično pravo, Opšti deo*, Beograd, 2000, str. 183.

⁴ Lazarević, Lj., *Krivično pravo, Posebni deo*, Beograd, 1995, str. 147.

⁵ Lukić, M., Jovanović, S., *Drugo je porodica*, str. 114–115.

⁶ Lazarević, Lj., op. cit., str. 419.

mora da znači i prestanak nasilja (u porodici). U istraživanju Instituta za kriminološka istraživanja i Grupe za ženska prava Evropskog pokreta u Srbiji utvrđeno je da je u 63% pravosnažno okončanih postupaka za nasilje nad partnerom bilo reči o nasilju nad bivšim partnerom i to najčešće – nad bivšom suprugom.⁷

Očekuje se da će novi Zakon o porodici predvideti širi krug lica koja bi trebalo smatrati članovima porodice, što bi predstavljalo obavezu i za one koji treba da kvalifikuju određeni akt nasilja kao nasilje u porodici. Za sada se najčešće iznose mišljenja, kojima je referenti okvir predloženi Model porodičnog zakona⁸, da zaštitom bude obuhvaćen širi krug lica koja se smatraju članovima porodice (supružnici ili bivši supružnici, deca, roditelji i ostali krvni srodnici, te lica u tazbinskom ili adoptivnom srodstvu, vanbračni partneri ili bivši vanbračni partneri, kao i lica koja su bila u emotivnoj ili seksualnoj vezi pre podnošenja predloga za određivanje mere zaštite od nasilja u porodici).

• Posledica dela: povreda ili ugrožavanje?

Posledica dela jeste povreda ili ugrožavanje telesnog ili duševnog integriteta člana porodice. Povreda se može sastojati u fizičkom zlostavljanju (čupanje za kosu, polivanje vodom, šamaranje), nanošenju lake telesne povrede (oguljotine, ogrebotine, nagnječenja, podlivi...), dok povreda duševnog integriteta znači nanošenje duševnog bola, patnje, izazivanje straha, nespokojstva, ugroženosti, osećanja lične nesigurnosti. Treba imati u vidu da je za postojanje ovog (osnovnog) oblika nasilja u porodici neophodno da telesno povređivanje bude lako, odnosno da ima kvalitet obične lake telesne povrede (da povredom nije doveden u pitanje život povređenog, da se radi o ozledi tela, a ne o uništenju ili oštećenju njegovih delova ili organa, da povredom nije prouzrokovana opasnost za rad ili da je ona kratkotrajna, privremena, da je u pitanju lako i kratkotrajno narušenje zdravlja...). U sudskoj praksi se pojam lake telesne povrede određuje nekim objektivnim kriterijumima kao što je npr. dužina bolovanja.⁹ Povredu je lakše i dokazati, jer postoje manje-više vidljivi tragovi i medicinska dokumentacija, dok je sa ugrožavanjem teže, i ono se obično dokazuje pomoću svedoka. Kazna predviđena za učinioca ovog krivičnog dela je novčana kazna ili zatvor do tri godine.

⁷ Lukić, M., Jovanović, S., *Drugo je porodica*, str. 50–51. O potrebi ekstenzivnijeg tumačenja i Stojanović, Z., *Krivično pravo, Posebni deo*, Beograd, 2002, str. 202.

⁸ Draškić, M., *Model zakona o porodici*, Beograd, 2003, str. 49.

⁹ Lazarević, Lj., op. cit., str. 100.

Predstavljani elementi čine *osnovni oblik* krivičnog dela nasilja u porodici, dok postoje i teži, kvalifikovani oblici ovog dela, praćeni, razume se i težom kaznom. Oni su predviđeni stavom 2, 3. i 4. čl. 118a i postoje:

• Ako se delo iz stava 1. (povređivanje ili ugrožavanje telesnog ili duševnog integriteta upotrebom sile ili ozbiljne pretnje, o čemu je već bilo reči) vrši *upotrebom oružja, opasnog oruđa ili sredstva podobnog da telo teško povredi ili zdravlje teško naruši* (st. 2). U ovom slučaju je kvalifikatorna okolnost (okolnost koja daje delu teži oblik) upotreba oružja ili opasnog oruđa. Za postojanje ovog dela je potrebno da je učinilac koristio oružje ili opasno oruđe ili da njime (lako telesno) povredi žrtvu ili je njime pretio. Šta je opasno oruđe (sredstvo podobno da telo teško povredi ili zdravlje teško naruši) ceni se i u zavisnosti od okolnosti konkretnog slučaja. Nesporno je da su takva oruđa razne poljoprivredne i druge alatke (oštre, teške i sl.), ali se, u sudskoj praksi i noga na koju je obućena cipela smatra opasnim oruđem. Takođe bi u obzir mogli doći i pojedini delovi tela učinioca – glava, pesnica, zubi, mada je sudska praksa po ovom pitanju neujednačena.¹⁰ Kazna za ovo delo je zatvor od šest meseci do pet godina.

• Ako je usled nasilja u porodici bez ili sa upotrebom oružja ili opasnog oruđa *nastupila teška telesna povreda ili trajno i teško narušavanje zdravlja člana porodice ili je delo izvršeno prema maloletniku* (st. 3). Kvalifikatorna okolnost jeste teža posledica koja je nastupila (teška telesna povreda ili trajno i teško narušenje zdravlja), odnosno svojstvo žrtve (maloletni član porodice). Pod teškim telesnim povređivanjem se podrazumeva telesno povređivanje kojim je doveden u opasnost život povređenog lica, ili je uništen ili trajno i u znatnoj meri oslabljen važan deo tela ili važan organ, ili je prouzrokovana trajna nesposobnost za rad, ili je u pitanju povreda koja je imala za posledicu unakaženost tela, itd. Delo nasilja u porodici dobija na težini i kada je žrtva maloletni član porodice – dete (maloletnik do 14 godina) ili maloletnik uzrasta od 14 do 18 godina. Uz ostale okolnosti dela i okolnost da se radi o detetu može imati uticaja na odmeravanje kazne učiniocu. Kazna predviđena za nasilje koje je imalo za posledicu teško telesno povređivanje člana porodice ili povređivanje maloletnika je kazna zatvora od dve do deset godina.

• Ako je *nastupila smrt člana porodice*. Ovo je poslednji, najteži oblik nasilja u porodici. I u ovom slučaju težina posledice određuje težinu dela i povlači kažnjavanje sa najmanje deset godina zatvora.

¹⁰ Stojanović, Z., *Krivično pravo, Posebni deo*, str. 202.

Za krivičnu odgovornost kod osnovnog oblika ovog krivičnog dela potreban je umišljaj i to direktni. Učinilac mora biti svestan da se nasilje vrši nad članom porodice. Kada su u pitanju kvalifikovani oblici nasilja u porodici, umišljajem učinioca mora biti obuhvaćena okolnost da se upotrebljava oružje, odnosno opasno oruđe, kao i okolnost da se delo vrši prema maloletniku (st. 2). U ostalim slučajevima u odnosu na težu posledicu postoji nehat učinioca.

Krivično delo nasilja u porodici je po sredstvima izvršenja i posledici identično sa nekim drugim krivičnim delima. Zapravo, mnoge inkriminacije (koje su nekada bile jedina zaštita od nasilja u porodici) su sublimirane u krivičnom delu nasilja u porodici (lake telesne povrede – čl. 54, teške telesne povrede – čl. 53, ugrožavanje sigurnosti – čl. 67, prinuda – čl. 62 i sl.¹¹).

Nasilje u porodici se goni po *službenoj dužnosti*, što znači da postupak pokreće i vodi *državni tužilac* i to za sve oblike nasilja u porodici što je značajna razlika u odnosu na neke inkriminacije „opšteg karaktera“ koje se stiču u krivičnom delu nasilja u porodici. Tako, kada je reč o nasilju u porodici koje za posledicu ima običnu laku telesnu povredu (čl. 54. st. 1. KZ¹²) ili ugrožavanje sigurnosti jednog lica (čl. 67. st. 1. KZ) postupak se vodi po optužbi državnog tužioca, što inače nije slučaj (kad se radi o samostalnim inkriminacijama, odnosno kad učinilac i žrtva nisu članovi porodice). Ovo rešenje predstavlja još jedan korak napred u odnosu na krivičnopravnu zaštitu koja je postojala pre predviđanja nasilja u porodici kao posebnog krivičnog dela. Time je na neki način prebačena odgovornost za vođenje postupka sa žrtve (oštećenog lica) na državu, odnosno državnog tužioca. Na žrtvi je da delo prijavi (najčešće policiji ili direktno tužilaštvu), mada čak ni to ne mora učiniti (prijava može doći od nekog drugog lica, odnosno za delo se može saznati na neki drugi način – npr. prijava od strane komšije, zdravstvene ustanove, centra za socijalni rad, itd) i time se otvara pitanje pokretanja postupka od strane državnog tužioca.

Za slučaj da državni tužilac odbaci krivičnu prijavu ili odustane od gonjenja u toku postupka, prema opštim pravilima Zakonika o krivičnom postupku, oštećeni može stupiti na njegovo mesto, odnosno pokrenuti ili nastaviti postupak (čl. 19. ZKP).¹³ Ukoliko državni tužilac nađe da nema osnova da predu-

¹¹ Krivini zakon Republike Srbije, Službeni glasnik SRS, br. 26/77, 28/77, 43/77, 20/79, 24/84, 39/86, 51/87, 6/89, 42/89, 21/90 i Službeni glasnik RS, br. 16/90, 49/92, 23/93, 67/93, 47/94, 17/95, 44/98, 10/2002, 11/2002, 39/2003.

¹² Običnu laku telesnu povredu treba razlikovati od opasne lake telesne povrede (čl. 54. st. 2. KZ) koja postoji kada je lako telesno povređivanje žrtve nastalo upotrebom oružja ili opasnog oruđa. U prvom slučaju se gonjenje preduzima po privatnoj tužbi, a u drugom po optužbi državnog tužioca.

¹³ Zakonik o krivičnom postupku, Službeni list SRJ br. 70/2001.

zme gonjenje, dužan je da u roku od osam dana obavesti o tome oštećenog i da ga uputi da sam može preuzeti gonjenje. Ovako mora postupiti i sud ukoliko državni tužilac odustane od gonjenja u toku postupka, pa bude doneto rešenje o obustavi postupka. Oštećeni ima pravo da preduzme, odnosno nastavi gonjenje u roku od osam dana od kada je primio obaveštenje. Međutim, oštećeni koji nije obavešten da državni tužilac nije preduzeo gonjenje ili je odustao od daljeg gonjenja, može svoju izjavu da preduzima ili nastavlja gonjenje dati u roku od tri meseca kada je državni tužilac odbacio prijavu, odnosno od dana kada je doneto rešenje o obustavi postupka (čl. 61. ZKP).

Naravno i dalje ostaje mogućnost da žrtva (oštećeno lice) pokrene postupak po privatnoj tužbi (kada je takva mogućnost predviđena, kao za lake telesne povrede iz čl. 54. st. 1. KZ ili ugrožavanje sigurnosti jednog lica – čl. 67. st. 1. KZ) što se pojavljuje kao lošije rešenje s obzirom na to da je nasilje u porodici specifikovano, da je kod ovog dela predviđeno teže kažnjavanje. Treba ukazati i na mogućnost da u toku postupka po privatnoj tužbi dođe do preuzimanja gonjenja od strane državnog tužioca ukoliko bude utvrđeno da se radi o delu za koje se goni po službenoj dužnosti (čl. 54. ZKP) što je za oštećeno lice daleko povoljnije.

Druga krivična dela u vezi sa nasiljem u porodici

S obzirom na to da nasilje u porodici predstavlja kontinuum, odnosno kontekst nasilništva koji izlazi iz okvira krivične definicije nasilja u porodici, posle razmatranja novog krivičnog dela iz čl. 118a KZ neophodno je i skrenuti pažnju na neka druga krivična dela koja u suštini predstavljaju nasilje i mogu imati (i često imaju) svoju manifestaciju u porodici. Ovo je potrebno i zbog pitanja razgraničenja sa delom nasilja u porodici. Kriminološki gledano, sva dela o kojima će biti reči upotpunjuju sliku nasilja u porodici uopšte dodajući fizičkom nasilju i psihičko, ekonomsko i seksualno nasilje.

Krivična dela protiv braka i porodice (glava XIII KZ RS)

Oduzimanje maloletnog lica (čl. 116. KZ RS)

Krivično delo ima dva osnovna oblika (st. 1) i jedan teži.

Prvi osnovni oblik se sastoji u *protivpravnom zadržavanju ili oduzimanju maloletnog lica od roditelja, usvojioca, staraoca ili ustanove, odnosno lica*

kojima je ono povereno. U slučaju protivpravnog zadržavanja maloletnika, pretpostavka je da se maloletnik već po nekom pravnom osnovu (npr. viđanje za vreme vikenda ustanovljeno sudskom odlukom ili odlukom centra za socijalni rad) nalazi kod učinioca krivičnog dela pa treba da bude predat na staranje nekom drugom (npr. drugom roditelju). U tom slučaju njegovo dalje zadržavanje je protivpravno.

U slučaju oduzimanja maloletnika, maloletnik se nalazi kod nekih lica ili u ustanovi, a učinilac ga oduzima, tako da je reč, zapravo, o otmici. U oba slučaja radnja predstavlja protivpravnu delatnost i nije od značaja da li se ona vrši protivno volji maloletnika ili uz njegov pristanak ili čak predlog i podsticanje. Izvršilac ovog krivičnog dela može biti svako lice, ali je to najčešće jedan od roditelja ili bliski srodnik.

Drugi osnovni oblik ovog krivičnog dela se sastoji u *onemogućavanju izvršenja odluke suda ili odluke organa starateljstva*. Radi se o osujećenju odluke o dodeli (poveravanju na starateljstvo) maloletnog lica i to njegovim sakrivanjem, čestim promenama boravišta, fizičkim sprečavanjem i sl. Sudska praksa zauzima stav da onemogućavanje izvršenja odluke o dodeli maloletnika postoji i onda kada jedan roditelj kome su deca poverena na staranje ne dovede decu na viđenje sa drugim roditeljem u prostorijama centra za socijalni rad.¹⁴ Kada postoji pravosnažna odluka o dodeli maloletnog lica, učinilac dela ne može procenjivati njenu opravdanost. Na odgovornost učinioca nema uticaja ni okolnost da je naknadno (u reviziji) ukinuta odluka o dodeli maloletnog lica.¹⁵

Predviđena kazna za oba oblika je zatvor do jedne godine.

Teži oblik ovog krivičnog dela postoji ako je neki od dva osnovna oblika (o kojima je bilo reči) učinjen iz koristoljublja ili drugih niskih pobuda ili se maloletno lice odvede u inostranstvo, a kazna je od jedne do deset godina.

Zapuštanje i zlostavljanje maloletnog lica (čl. 118. KZ RS)

Postoje dva oblika ovog krivičnog dela. Prvi se sastoji u *zapuštanju maloletnog lica grubim zanemarivanjem dužnosti zbrinjavanja i vaspitanja od strane roditelja, usvojioca, staraoca ili drugog lica*. Zakon u određenju ovog krivičnog dela koristi neprecizan izraz *zapuštanje*. Do njegovog jasnijeg tumačenja se

¹⁴ Stojanović, Z., *Krivično pravo, Posebni deo*, Beograd, 2000, str. 190.

¹⁵ Ibidem.

dolazi preispitivanjem osnovnih dužnosti roditelja, usvojlaca, staralaca ili drugih lica. Ova lica su dužna da se staraju o zdravlju, vaspitanju, obrazovanju i uopšte napretku maloletnog lica. Kod ovog krivičnog dela se u obzir uzima, ne bilo kakav propust u delatnostima zbrinjavanja i vaspitanja, već samo onaj koji bi predstavljao grubo zanemarivanje osnovnih dužnosti koje ova lica imaju prema maloletniku, što se procenjuje imajući u vidu stvarne mogućnosti roditelja, odnosno drugih lica. Kazna predviđena za ovo delo je zatvor do tri godine.

Drugi oblik ovog krivičnog dela postoji kada *roditelj, usvojilac, stara-lac ili drugo lice zlostavlja maloletno lice ili ga prinudava na preteran rad ili rad koji ne odgovara uzrastu maloletnika ili na prosjačenje ili ga iz koristoljublja navodi na vršenje drugih radnji koje su štetne za njegov razvitak*. Reč je o različitim oblicima nehumanog postupanja sa maloletnikom koji su štetni za njegov razvoj. Zlostavljanje se može tumačiti kao nanošenje fizičkog ili psihičkog bola, ali se u ovom slučaju to mora ceniti i s obzirom na uzrast maloletnika, jer nešto što odraslom licu ne pričinjava nikakva bol može biti zlostavljanje maloletnog lica. U zlostavljanje ne bi ulazile disciplinske mere koje, strogo uzevši, podrazumevaju u izvesnim slučajevima ograničenje slobode kretanja ili čak i primenu nekih oblika sile ili pretnje, već samo oni postupci koji po intenzitetu prevazilaze nivo disciplinskih mera i podrazumevaju delovanje na telo, ali ne predstavljaju telesnu povredu.¹⁶ Da bi se napravila distinkcija od telesnog povređivanja važno je imati u vidu da posledica zlostavljanja ne sme biti ni lako telesno povređivanje, jer bi se u tom slučaju moglo postaviti pitanje nasilja u porodici (osnovnog oblika iz st. 1. čl. 118a) ili lake telesne povrede iz čl. 54. Dakle, zlostavljanje jeste delovanje na telesni integritet drugog lica (u ovom slučaju maloletnika), ali bez njegovog narušavanja. Kao primeri iz sudske prakse se navode sledeće radnje zlostavljanja: šamaranje, vučenje za kosu, polivanje vodom, hvatanje za ruke, guranje i sl.¹⁷

Što se tiče prinudavanja na preterani rad, situacija je jasnija. Radi se o radu koji po svom trajanju ili intenzitetu prevazilazi dozvoljene granice kada ga obavlja maloletnik. Da li je u pitanju rad koji ne odgovara uzrastu maloletnika, procenjuje se prema prirodi i težini rada, okolnostima pod kojima se rad obavlja, a imajući u vidu starosno doba maloletnika. Potrebno je takođe da se maloletnik prinudjuje na ovakav rad, što se čini upotrebom sile ili ozbiljne pretnje.

¹⁶ Stojanović, Z., *Krivično pravo, Posebni deo*, Beograd, 2000., str. 193. Slično i Lazarević, Lj., op. cit., str. 201.

¹⁷ Lazarević, Lj., op. cit., str. 96.

Krivično delo se može izvršiti i navođenjem maloletnika na vršenje drugih radnji koje su štetne za njegov razvoj. Reč je o nagovaranju ili podsticanju maloletnika da preduzima radnje kao što su iznošenje nekih stvari iz kuće i njihova prodaja, kupovina ili upotreba alkohola, cigareta i sl. Neophodno je da se ovo navođenje vrši iz koristoljubivih motiva, tj. da bi učinilac na taj način pribavio imovinsku korist. Ovom je slično i prinuđivanje maloletnog lica na pro sjachenje. Predviđena kazna za ovo delo je zatvor od tri meseca do tri godine.

Nedavanje izdržavanja (čl. 119. KZ RS)¹⁸

Osnovni oblik ovog krivičnog dela čini onaj ko *ne daje izdržavanje za lice koje je po zakonu dužan da izdržava, u iznosu i na način kako je to utvrđeno izvršnom sudskom odlukom ili izvršnim poravnanjem pred sudom ili drugim nadležnim organom*. Obaveza izdržavanja proizlazi iz propisa bračnog i porodičnog prava, s tim što je, da bi postojalo ovo krivično delo, neophodno i postojanje izvršne sudske odluke kojom se određuje iznos i način izvršenja obaveze izdržavanja ili izvršnog poravnania pred sudom ili drugim državnim organom (najčešće organom starateljstva). Nije neophodno da učinilac ne daje izdržavanje uopšte, već je moguće da on to čini, ali delimično, ne poštujući iznos ili način predviđen relevantnom odlukom. S druge strane, neće postojati ovo krivično delo kada neko prestane da plaća izdržavanje zbog prestanka zakonskog osnova izdržavanja (npr. dete je postalo punoletno ili mu je prestalo dalje školovanje). Moguće je da neko lice ima obavezu izdržavanja prema više lica, pa u takvom slučaju dolazi u obzir sticaj krivičnih dela nedavanja izdržavanja. Jednostavnije rečeno, postojaće onoliko krivičnih dela koliko ima lica, odnosno obaveza izdržavanja koje se ne ispunjavaju, bez obzira da li postoji samo jedna odluka/poravnanje ili više njih. Predviđena kazna je novčana kazna ili zatvor do jedne godine.

Teži oblik ovog krivičnog dela postojace kada su usled nedavanja izdržavanja (prema gore navedenim uslovima) nastupile teške posledice za izdržavano lice (lice kome se ne daje izdržavanje oboli ili mu se pogorša zdravstveno stanje i sl). Bitno je da između nedavanja izdržavanja i teške posledice postoji uzročna

¹⁸ Do izmena Krivičnog zakona od 26. 2. 2002. godine postojalo je krivično delo "izbegavanje davanja izdržavanja" za čije je postojanje trebalo dokazati i nameru učinioca da ne daje izdržavanje, odnosno da izbegava svoju obavezu. Nova formulacija stavlja u povoljniju poziciju oštećeno lice, jer je za optuženje dovoljna sama činjenica nedavanja izdržavanja, bez zalaženja u namere učinioca.

veza, kao i da je posledica bila obuhvaćena nehatom učinioca (da učinilac nije hteo da nedavanjem izdržavanja prouzrokuje tu posledicu, mada je ona bila predviđiva). Predviđena kazna za ovaj oblik krivičnog dela je zatvor do tri godine.

Ukoliko sud izrekne učiniocu uslovnu osudu može mu kao uslov postaviti obavezu da izmiri dospele obaveze i da uredno plaća izdržavanje, dok će se u suprotnom postaviti pitanje opoziva uslovne osude. Takođe, prema novom rešenju Zakonika o krivičnom postupku, sam državni tužilac može odložiti krivično gonjenje, ako učinilac prihvati da ispunji dospele obaveze izdržavanja, a ukoliko obaveza bude i izvršena tužilac će odbaciti krivičnu prijavu, odnosno postupak se neće voditi (čl. 236. ZKP).

Kršenje porodičnih obaveza (čl. 120. KZ RS)

I ovo krivično delo ima osnovni i teži oblik. Prvi postoji ukoliko član porodice *grubim kršenjem svojih porodičnih obaveza predviđenih zakonom ostavi u teškom položaju ili napusti člana porodice koji nije u stanju da se stara sam o sebi*. Ostavljanje u teškom položaju obično znači privremeni odlazak od člana porodice (npr. učinilac odlazi na odmor, iako zna da je član porodice teško bolestan i nepokretan i da o njemu nema ko da se brine), dok napuštanje podrazumeva prekid svake veze s njim (učinilac menja svoje prebivalište i nema nameru da se vraća niti da na bilo koji način pomaže člana porodice koji nije u stanju da se stara o sebi).¹⁹ Delo se vrši prema članu porodice prema kome učinilac ima obaveze predviđene zakonom (o braku i porodičnim odnosima), a koji ne može sam o sebi da se stara. Najčešći učinioci ovog dela jesu roditelji u odnosu na maloletnu decu, deca u odnosu na ostarele roditelje, jedan bračni drug u odnosu na drugog, itd.

Kršenje porodičnih obaveza mora imati kvalitet *grubog kršenja* što zahteva posebnu procenu u konkretnom slučaju, a imajući u vidu mogućnosti člana porodice čija se odgovornost dovodi u pitanje. Takođe, neophodno je i da je član porodice ostavljen u teškom položaju ili da je napušten. Za učinioca je predviđena kazna zatvora od tri meseca do tri godine.

Teži oblik je određen posledicom koja može nastupiti kršenjem porodičnih obaveza. Potrebno je da je usled ostavljanja u teškom položaju ili napuštanja nastupila smrt ili teško narušenje zdravlja člana porodice koji nije u stanju da se stara sam o sebi. Za teži oblik kršenja porodičnih obaveza može se izreći kazna zatvora od jedne do osam godina.

¹⁹ Stojanović, Z., *Krivično pravo, Posebni deo*, Beograd, 2000, str. 195.

Kao i kod krivičnog dela nedavanja izdržavanja i ovde dolazi u obzir da sud kao uslov uz uslovnu osudu naloži uredno ispunjavanje porodičnih obaveza.

Krivična dela protiv dostojanstva ličnosti i morala (glava XII KZ RS)

Dela o kojima će biti reči su zapravo seksualni delikti, odnosno akti seksualnog nasilja (u porodici).

Iako se već duže vreme u stranim zakonodavstvima sankcionisanjem ovih delikata štite *polne slobode* i lično dostojanstvo, naš zakonodavac se opredeljuje za tradicionalistički koncept zaštite dostojanstva i *morala*. Ovaj stav posebno je vidljiv u podeli krivičnih dela u odnosu na radnju izvršenja, pri čemu se različiti oblici prinude na seksualni odnos ili akt bilo koje vrste različito kvalifikuju, lakše ili teže kažnjavaju, te se stiče utisak da je reč o suštinski različitim tipovima seksualnog nasilja, kao i da su posledice koje žrtva oseća bitno drugačije.

Smatramo da prinuda treba da bude centralno pitanje u slučajevima seksualnog zlostavljanja, dok način izvršenja i druge okolnosti dela mogu predstavljati elemente koji će uticati na odmeravanje kazne u konkretnom slučaju.

Silovanje (čl. 103. KZ RS)

Silovanje se sastoji u *prinudi na oblubu ženskog lica upotrebom sile ili ozbiljnom pretnjom da će se neposredno napasti na život ili telo tog ili njemu bliskog lica*.

Sa stanovišta nasilja u porodici, poseban značaj ima *silovanje u braku* čije postojanje dokumentuju brojna istraživanja i iskustva ženskih organizacija, a naš Zakon ga poznaje tek od nedavno (od izmena i dopuna 2002. godine). Do tada je zakonodavac ignorisao ovaj oblik nasilja u porodici, jer je silovanje bilo relevantno samo ako je silovano žensko lice „sa kojim učinilac ne živi u bračnoj zajednici“. Inkriminisanjem silovanja u braku učinjen je još jedan korak napred u upotpunjavanju krivičnopravne zaštite članova porodice. Pored toga, ranije propisana kazna „od jedne do deset godina“ je pooštrena, jer „najmanje jednu godinu“ znači da se za silovanje može izreći i kazna preko deset godina. Sve ovo upućuje na promenu odnosa države prema ovom krivičnom delu i njegovoj opasnosti.

Što se tiče osnovnih elemenata krivičnog dela silovanja, oni su manje-više nesporni. Radi se o složenom krivičnom delu koje se sastoji od prinude i oblube. O prinudi, odnosno upotrebi sile i ozbiljnoj pretnji je već bilo reči u delu

o nasilju u porodici, dok se pod pojmom oblube u krivičnom pravu podrazumeva prodiranje muškog polnog organa u ženski, makar delimično, bez obzira da li je obluba u fiziološkom smislu dovršena.²⁰ Važno je reći da je kažnjiv i pokušaj ovog krivičnog dela, a za njegovo postojanje je dovoljno da je upotrebljena sila ili kvalifikovana pretnja u cilju vršenja oblube.

Teži oblik ovog krivičnog dela postoji ako je *silovanje imalo za posledicu tešku telesnu povredu ženskog lica, ako je izvršeno od strane više lica ili ako je izvršeno na naročito svirep ili naročito ponižavajući način ili je imalo za posledicu trudnoću ili težu zaraznu bolest* (st. 2). Kazna koja se može izreći je najmanje tri godine.

Najteži oblik postoji u slučaju da je *nastupila smrt ženskog lica ili je delo izvršeno prema maloletnom licu koje je navršilo 14 godina* (st. 3). Predviđena kazna je najmanje pet godina zatvora.

Prinuda na oblubu ili protivprirodni blud (čl. 104. KZ RS)

Ovo delo je slično silovanju, jer i ono predstavlja jedan oblik prinudne oblube. Razlika je u tome što se u ovom slučaju prinuda na oblubu ne sastoji u upotrebi sile ili pretnje da će se neposredno napasti na život ili telo, već u *ozbiljnoj pretnji da će se za to ili njemu blisko lice otkriti nešto što bi škodilo njihovoj časti i ugledu ili ozbiljnom pretnjom drugim teškim zlom*. Uz to, ovo delo obuhvata i *protivprirodni blud*.

I ovo krivično delo može biti izvršeno prema ženskom licu sa kojim se živi u braku (što do Zakona o izmenama i dopunama nije bio slučaj). Pretnja se mora odnositi na nešto što je istinito, što se može otkriti, dok se „drugo zlo“ može odnositi na različita dobra (nanošenje imovinske ili druge štete, gubitak nekog prava, neostvarenje nekih planova, itd). U svakom slučaju mora biti u pitanju „teško zlo“, što se mora procenjivati, pre svega, objektivno – mora se raditi o takvom zlu koje je po svojoj prirodi podobno da privoli žensko lice na oblubu.

Kada je reč o prinudi na protivprirodni blud, ovaj oblik nasilja se može izvršiti ne samo nad ženom već i nad muškarcem (zakon upotrebljava izraz „nad drugim licem“).

Propisana kazna je zatvor od jedne do deset godina.

²⁰ Stojanović, Z., *Krivično pravo, Posebni deo*, Beograd, 2000, str. 166–167.

Teži oblici postoje ako je delo izvršeno od strane više lica ili na naročito svirep ili naročito ponižavajući način ili prema maloletnom ženskom licu koje je navršilo 14 godina ili je imalo za posledicu trudnoću ili težu zaraznu bolest. Za ove oblike krivičnog dela je predviđena kazna zatvora od najmanje tri godine.

Obljuba ili protivprirodni blud nad nemoćnim licem
(čl. 105. KZ RS)

Krivično delo se sastoji u oblubi nad ženskim licem korišćenjem duševnog oboljenja, privremene duševne poremećenosti, nemoći ili nekog drugog stanja tog lica usled koga ono nije sposobno za otpor, a propisana kazna je od jedne do osam godina. Teži oblici postoje ako je nastupila teška telesna povreda nemoćnog lica ili je delo izvršeno od strane više lica ili na naročito svirep ili naročito ponižavajući način ili je imalo za posledicu trudnoću ili težu zaraznu bolest (predviđena kazna je najmanje tri godine). Ako je delo izvršeno prema maloletnom licu koje je navršilo 14 godina, ili je usled njegovog izvršenja nastupila smrt nemoćnog lica, učinilac će se kazniti zatvorom najmanje pet godina.

Obljuba ili protivprirodni blud sa licem koje nije navršilo 14 godina
(čl. 106. KZ RS)

U ovom slučaju se zapravo radi o inkriminacijama o kojima je bilo reči s tim što je ovo delo specifično po svojstvu pasivnog subjekta, odnosno žrtve krivičnog dela oblube ili protivprirodnog bluda – radi se o maloletnom licu koje nije navršilo 14 godina. Sve inkriminacije o kojima je bilo reči su dobijale teži oblik (sa težom kaznom) ukoliko je žrtva dela lica koje je navršilo 14 godina. U ovom slučaju, okolnost da se radi o maloletnom licu koje je mlađe od 14 godina čini obeležje (novog) krivičnog dela i povlači teže kažnjavanje. Utvrđivanje uzrasta od 14 godina kao kriterijuma od koga zavisi kvalifikovanje seksualnog delikta znači da se naš zakonodavac opredelio za ovaj uzrast kao prosečno starosno doba u kome većina pojedinaca dostiže polnu zrelost, dok se lica ispod tog uzrasta smatraju decom.²¹

Osnovni oblik ovog krivičnog dela se sastoji u vršenju oblube ili protivprirodnog bluda sa licem koje nije navršilo 14 godina. Pojmovi oblube i protivprirodnog bluda se tumače na isti način kao kod drugih krivičnih dela ove gla-

²¹ Stojanović, Z., *Krivično pravo, Posebni deo*, str. 175.

ve, ali je važno to da obluba, odnosno protivprirodni blud ne smeju biti vršeni upotrebom sile ili kvalifikovane pretnje, jer bi u tom slučaju postojao teži oblik ovog krivičnog dela. Dakle, za osnovni oblik je dovoljno (i potrebno) da je obluba izvršena uz, uslovno rečeno, „pristanak“ maloletnog lica mlađeg od 14 godina. Propisana kazna je od šest meseci do pet godina.

Teži oblik predviđen stavom 2. postoji kada je delo izvršeno nad nemoćnim licem koje nije navršilo 14 godina ili je prilikom izvršenja upotrebljena sila ili pretnja da će se neposredno napasti na život ili telo žrtve ili njoj bliskog lica (kažnjava se zatvorom najmanje tri godine). Pod nemoćnim licem se, prema stavu sudske prakse, smatra i sasvim malo dete koje je usled svog starosnog doba i fizički i psihički nesposobno da pruža otpor.

U slučaju nanošenja teške telesne povrede, ili ako je delo izvršeno od strane više lica ili na naročito svirep ili ponižavajući način ili je imalo za posledicu trudnoću ili težu zaraznu bolest predviđena je kazna zatvora u trajanju od najmanje pet godina (st. 3). Ako je usled izvršenja dela iz stava 1. i 2. nastupila smrt maloletnog lica, predviđena kazna zatvora je u trajanju od najmanje deset godina.

Protivprirodni blud
(čl. 110. KZ RS)

Osnovni oblik ovog dela obuhvata prinudu na protivprirodni blud upotrebom sile ili pretnje da će se neposredno napasti na život ili telo drugog lica ili njemu bliskog lica. Krivično delo je slično delu silovanja u pogledu elemenata prinude, a razlikuje se po tome što žrtva može biti i lica muškog pola. Pod protivprirodnim bludom se podrazumeva pre svega coitus per anum (penetracija penisa u anus ženskog ili muškog lica), kao i oralni koitus, što je stav koji je zastupljen i u sudskoj praksi. Teži oblici su isti kao i kod krivičnog dela silovanja (osim onog koji za posledicu ima trudnoću ženskog lica). Za osnovni oblik je predviđena kazna zatvora od najmanje godinu dana, a za delo sa teškom telesnom povredom kao posledicom, ili od strane više lica ili kada je izvršeno na naročito ponižavajući način ili je imalo za posledicu težu zaraznu bolest, predviđena je kazna od najmanje tri godine. Za najteže oblike ovog dela (delo izvršeno prema maloletnom licu koje je navršilo 14 godina ili kada je nastupila smrt žrtve) predviđena je kazna od najmanje pet godina. Međutim, u poslednjem stavu je predviđeno kažnjavanje (do godinu dana) za protivprirodni blud sa maloletnim licem muškog pola koje je navršilo 14 godina. U ovom slučaju je dovoljno da je protivprirodni blud izvršen, a nije potrebno da je maloletnik prinuđen na to.

Obljuba ili protivprirodni blud zloupotrebom položaja (čl. 107. KZ RS)

Postoje dva oblika ovog krivičnog dela – obljuba korišćenjem odnosa podređenosti ili zavisnosti i obljuba ili protivprirodni blud korišćenjem odnosa poverenja. Prvo delo čini onaj ko *zloupotrebom svog položaja navede na obljubu ili protivprirodni blud lice koje se prema njemu nalazi u odnosu kakve podređenosti ili zavisnosti*. Osnovno je da se to čini prema licu koje se prema učiniocu dela nalazi u odnosu podređenosti ili zavisnosti i da se radi o licu starijem od 14 godina. Propisana kazna je od šest meseci do pet godina.

Drugi oblik ovog dela postoji kada *nastavnik, vaspitač, staralac, usvojlac, očuh ili drugo lice zloupotrebom svog položaja izvrši obljubu ili protivprirodni blud sa maloletnim licem starijim od 14 godina, koje mu je povereno radi učenja, čuvanja, vaspitanja ili nege*. Propisana kazna je od jedne do deset godina. Ovo delo ima i svoj teži oblik koji postoji kada se obljuba ili protivprirodni blud vrše *nad maloletnim licem koje nije navršilo 14 godina ili je imalo za posledicu trudnoću ili težu zaraznu bolest*. Kazna za ovaj oblik je najmanje tri godine.

Bludne radnje (čl. 108. KZ RS)

Pojam ovog krivičnog dela je uopšteno određen, kao vršenje bludnih radnji. Zakonom nije precizirano koje su te radnje, pa se o tome izjašnjavaju krivično-pravna teorija i sudska praksa. Uprkos prisutnoj neujednačenosti u tumačenjima, mogu se izdvojiti neka konstitutivna obeležja bludnih radnji. Bludne radnje se preduzimaju u cilju zadovoljenja ili pobuđenja polnog nagona i/ili kao manifestacija nadmoći i kontrole nad žrtvom, ali se po svojim karakteristikama moraju razlikovati od obljuje i protivprirodnog bluda. Drugo, njihovo preduzimanje mora grubo vredati osećanja ljudi u pogledu polnih odnosa što se procenjuje prema sadržini ponašanja, mestu i vremenu vršenja, odnosu lica koja u tome učestvuju i dr. U jednoj starijoj odluci, a taj stav je u sudskoj praksi u osnovi zadržan, navodi se da su bludne radnje „one radnje koje nisu obljuba ili protivprirodni blud, a koje su upravljene na zadovoljenje polnog nagona i koje su bestidne, nepristojne ili perverzne i prelaze granice usvojene normalnim obzirima“ (VSS, K. 18/60).²²

²² Stojanović, Z., *Krivično pravo, Posebni deo*, str. 178.

Zadovoljavanje polnog nagona se, kod bludnih radnji, čini delovanjem na telo drugog lica. Međutim, u nekim situacijama se zadovoljenje polnog nagona može vršiti i bez neposrednog kontakta sa drugim licem, ali da se time grubo vreda osećanje polnog morala (onanisanje, egzibicionizam, voajerizam...). Ima shvatanja da bi bludnim radnjama trebalo smatrati i javno vršenje seksualnih radnji na svom telu ili vršenje polnog akta sa drugim, pred trećim licima, naročito kada se to čini u prisustvu maloletnih lica.²³

Bludne radnje su krivično delo samo kada se vrše pod određenim okolnostima i to istim onim pod kojima su inkriminisane obljuba i protivprirodni blud. Poseban problem kod ovog krivičnog dela predstavlja razgraničenje sa pokušajima drugih seksualnih delikata (silovanja, prinude na obljubu i sl). Opšte je prihvaćeno da je kriterijum razgraničenja umišljaj (namera) učinioca, ali imajući u vidu i to da li su izvršene radnje i objektivno vezane za obljubu ili protivprirodni blud i usmerene ka njima kao radnje koje im prethode. Propisana je kazna zatvora do tri godine.

Krivična dela protiv života i tela (glava VII KZ RS)

U ovoj grupi krivičnih dela nalaze se inkriminacije koje su inkorporirane u delo nasilja u porodici, pa će na ovom mestu biti navedene samo njihove najopštije karakteristike. Međutim, treba napomenuti da i pored postojanja posebne inkriminacije postoji mogućnost da će pojedini akti nasilja u porodici i od strane samih državnih tužilaca biti kvalifikovani kao neka od ovih „klasičnih“ krivičnih dela sa elementima nasilja.

Lake telesne povrede (čl. 54. KZ RS)

Reč je o lakom narušavanju telesnog integriteta, odnosno lakom narušavanju zdravlja. Postoje dva oblika lake telesne povrede: obična (st. 1) i opasna laka telesna povreda (st. 2). Prva postoji kada ni na koji način nije doveden u opasnost život povređenog, kada nije uništen neki organ ili deo tela, ili kada nije znatno ili trajno oslabljen, kada nije došlo do unakaženosti ili kakve trajne deformacije tela povređenog, kada nije došlo do nesposobnosti za rad ili je ona bila veoma kratkog veka, itd.

²³ Lazarević, Lj., op. cit., str. 178.

Opasna laka telesna povreda postoji kada se laka telesna povreda nanosi oružjem, opasnim oruđem ili drugim sredstvom podobnim da telo teško povredi ili zdravlje teško naruši. U svakom konkretnom slučaju se procenjuje da li se radi o sredstvu koje može telo teško povrediti, o čemu je već bilo reči.

Za običnu laku telesnu povredu propisana je kazna zatvora do jedne godine, dok se za opasnu predviđa kazna zatvora do tri godine. Važna je razlika i u tome što se za običnu laku telesnu povredu gonjenje preduzima po privatnoj tužbi, dok je za opasnu nadležan državni tužilac. Takođe, sud ima mogućnost da za opasnu laku telesnu povredu izrekne sudsku opomenu ako nađe da je "učinilac bio izazvan nepristojnim ili grubim ponašanjem pasivnog subjekta" (st. 3).

Teške telesne povrede (čl. 53. KZ RS)

Kada je u pitanju teška telesna povreda, jasno je da se ima u vidu teže narušavanje telesnog integriteta, odnosno zdravlja nekog lica. I teška telesna povreda ima nekoliko oblika: obična teška telesna povreda, osobito teška telesna povreda, teška telesna povreda kvalifikovana smrću i teška telesna povreda iz nehata. Obična teška telesna povreda stoji između lake i osobito teške telesne povrede koja postoji ako je doveden u opasnost život povređenog, ako je uništen ili je trajno i u znatnoj meri oslabljen neki važan deo tela ili važan organ povređenog, ukoliko je prouzrokovana trajna nesposobnost za rad, trajno i teško narušavanje zdravlja ili unakaženost povređenog. Za običnu tešku telesnu povredu predviđena je kazna zatvora od šest meseci do pet godina, a za naročito tešku od jedne do deset godina.

Ukoliko povređeni umre usled teškog telesnog povređivanja, učiniocu sleduje kazna zatvora od jedne do dvanaest godina, a ukoliko je ona naneta iz nehata, propisana je kazna zatvora do tri godine.

Navođenje na samoubistvo i pomaganje u samoubistvu (čl. 51. KZ RS)

Samoubistvo ni u jednom krivičnom zakonodavstvu nije inkriminisano, ali je, imajući u vidu društvenu opasnost pomaganja i podstrekavanja, opravdano inkriminisati ga kao posebno krivično delo.

Osnovni oblik postoji kada učinilac *navede drugo lice na samoubistvo ili mu u njemu pomogne*. Radi se o podstrekavanju (stvaranju odluke kod drugog

lica ili njeno potenciranje) na samoubistvo ili u pružanju pomoći drugom licu da svoju odluku realizuje. Neophodno je da samoubistvo bude i stvarno izvršeno ili bar pokušano. Propisana kazna je zatvor od jedne do pet godina.

Teži oblik ovog krivičnog dela je uslovljen svojstvom pasivnog subjekta. On postoji ako se delo vrši prema *maloletniku koji je navršio 14 godina ili prema licu koje se nalazi u stanju bitno smanjene uračunljivosti*. Propisana kazna je zatvor od jedne do deset godina.

Najteži oblik postoji kada se na samoubistvo navodi (ili mu se u tome pomaže) *maloletno lice koje nije navršilo 14 godina (dete) ili neuračunljivo lice*. Ovaj oblik je izjednačen sa krivičnim delom ubistva.

Poseban oblik postoji ukoliko učinilac *surovo ili nečovečno postupa sa licem koje se prema njemu nalazi u odnosu kakve podređenosti ili zavisnosti, te usled takvog postupanja izvrši samoubistvo (koje se može pripisati nehatu učinioca)*. Naročito se ovaj oblik krivičnog dela navođenja na samoubistvo može dovesti u vezu sa nasiljem u porodici s obzirom na to da nasilje nesumnjivo može imati oblike „surovog i nečovečnog postupanja“ i dovesti lice koje se nalazi u odnosu zavisnosti prema nasilniku na ivicu samoubistva. Propisana je kazna od šest meseci do pet godina.

Ugrožavanje opasnim oruđem pri tuči ili svadi (čl. 56. KZ RS)

Krivično delo postoji kada se neko u *tuči ili svadi maši oružja, opasnog oruđa ili drugog sredstva podobnog da telo teško povredi*. Upotreba opasnog oruđa mora ostati na nivou manifestovanja namere da se oruđe, za kojim se poseglo, upotrebi (vadenje noža iz džepa, punjenje pištolja, uzimanje u ruku teškog kamena...). Ono ne sme biti upotrebljeno, jer bi tada postojalo neko drugo krivično delo, kao npr. nasilje u porodici izvršeno upotrebom opasnog oruđa ili laka telesna povreda naneta oružjem ili opasnim oruđem. Propisana je novčana kazna ili zatvor do šest meseci.

Krivična dela protiv sloboda i prava čoveka i građanina (glava VIII KZ RS)

Prinuda (čl. 62. KZ RS)

Ovim krivičnim delom se štite sloboda odlučivanja i sloboda delovanja kao osnovna prava čoveka. Delo se sastoji u *upotrebi sile ili ozbiljne pretnje upravljene na to da drugo lice nešto protiv svoje volje učini, ne učini ili trpi*. Nije potrebno da je lice koje je žrtva prinude do kraja doвршило ono na šta se prinuđuje, već je dovoljno da je to započelo, dok je u slučaju prinude na nečinjenje ili trpljenje dovoljno da nije bilo u mogućnosti da donese odluku, odnosno da je realizuje. Propisana je novčana kazna ili zatvor do tri godine.

U slučaju da se delo vrši *upotrebom pretnje ubistvom ili teškim telesnim povređivanjem*, postoji teži oblik prinude za koji je propisana kazna zatvora od šest meseci do pet godina.

Ugrožavanje sigurnosti (čl. 67. KZ RS)

Krivično delo se sastoji u *upotrebi ozbiljne pretnje da će se napasti na život ili telo nekog lica ili njemu bliskog lica čime se ugrožava sigurnost tog lica* (st. 1). Posledica dela je osećanje nesigurnosti lica kome se pretilo, što znači da se posledica određuje subjektivno i nije potrebno da je sigurnost tog lica bila stvarno ugrožena. Tako sigurnost nekog lica može biti ugrožena ako mu se pretilo praznim pištoljem za koji ono veruje da je pun. Propisana je novčana kazna ili zatvor do šest meseci, a krivično gonjenje se preduzima po privatnoj tužbi.

Teži oblici postoje u slučaju da je delo *učinjeno prema više lica* (što je čest slučaj kada je nasilje u porodici u pitanju, npr. kada se pretilo ubistvom ili povređivanjem svim članovima porodice), ili *kada je delo izazvalo uznemirenost građana, kao i kada je delo izazvalo teške posledice* (st. 2). Propisana kazna je zatvor od tri meseca do pet godina.

Krivične sankcije za nasilje u porodici

Što se tiče sankcija koje mogu biti izrečene za nasilje u porodici, pored predviđene novčane i zatvorske kazne, dolazi u obzir i izricanje uslovne osude

(što se, prema postojećoj praksi i može očekivati kao najčešća sankcija). U slučaju neuračunljivih biće izrečena mera bezbednosti obaveznog lečenja i čuvanja u zdravstvenoj ustanovi ili lečenja na slobodi.

Međutim, kada izriče безусловnu kaznu zatvora ili uslovnu osudu, sud može izreći i meru bezbednosti obaveznog lečenja alkoholičara i narkomana. Predlog za izricanje ove mere (i sankcije uopšte) može doći od ovlašćenog tužioca, ali sud time nije vezan, već na osnovu svega iznetog u postupku, samostalno ceneći sve dokaze donosi odluku o tome koju će sankciju izreći. U tom smislu je značajan podatak koji se može naći u spisima centra za socijalni rad, a koji svedoči o uočenom problemu vezanom za zloupotrebu alkohola ili droga i njenu korelaciju sa nasiljem u porodici.

U procesu promena krivičnog zakonodavstva bilo je predloga da se, po uzoru na svetska iskustva, uvede i nova mera bezbednosti – *obavezno savetovanje nasilnika*, nakon izricanja osude za delo nasilja u porodici. Reč je o meri koja ima za cilj promenu ponašanja nasilnika i njegovog odnosa prema žrtvi i sopstvenom nasilništvu. Iako je reč o kontroverznoj meri koja ne proizvodi očekivane efekte jer većina nasilnika odustaje od tretmana²⁴, ona za sada predstavlja jedini posebno prilagođen metod usmeren ka prevaspitanju nasilnika i dugoročnoj prevenciji nasilja u porodici.

Nasilje u porodici kao prekršaj protiv javnog reda i mira

Nasilje u porodici nije eksplicitno predviđeno kao prekršaj, ali dolazi u obzir mogućnost da se ono kvalifikuje kao prekršaj protiv javnog reda i mira. Naime, „ko svađom ili vikom remeti javni red i mir i ugrožava bezbednost građana, kazniće se novčanom kaznom do 500 dinara ili kaznom zatvora do 20 dana“ (čl. 6. st. 1. Zakona o javnom redu i miru)²⁵. U ovom slučaju je akcenat na „građanima“, najčešće komšijama koji prijavljuju svađu i viku koja dolazi iz susjedstva, a koja će često biti jedna dimenzija nasilničkog ponašanja u porodici. Podvođenjem nasilja u porodici pod ovakav prekršaj se zapravo minimizira značaj nasilja u porodici i ono se percipira kao privatna stvar koja dobija svoj (prekršajni) epilog ako je ugrožen javni red i mir. U istraživanju o odnosu organa krivičnog gonjenja prema nasilju u porodici koje je kao jedan od segmenata imalo

²⁴ Jovanović, S., Lukić, M., „Obavezan tretman nasilnika“, u: *Socijalna misao*, br. 1-3, Beograd, 1999, str. 45.

²⁵ Zakon o javnom redu i miru, Službeni glasnik RS, br. 51/92.

i analizu sudskih odluka koje su donete u slučajevima nasilja u porodici, utvrđeno je često prisustvo kvalifikovanja prethodnih incidenata nasilja kao prekršaja o kome je bilo reči – ugrožavanje javnog reda i mira i bezbednosti građana, pri čemu su najčešće i nasilnik i žrtva prekršajno kažnjavani.

Slično važi i za odredbu stava 3. koja predviđa prekršajnu odgovornost za onoga ko vredanjem ili zloupotrebom drugog, vršenjem nasilja nad drugim, izazivanjem tuče ili učestvovanjem u njoj ugrožava spokojstvo građana ili remeti javni red i mir (propisana je novčana kazna od 1000 dinara ili zatvor do 60 dana).

Postoji i mogućnost da se kazni za prekršaj i onaj ko „ugrožava sigurnost drugog lica pretnjom da će napasti na život ili telo tog ili njemu bliskog lica“ i to novčanom kaznom od 700 dinara ili kaznom zatvora od 30 dana“ (čl. 6. st. 2. ZOP).

U prethodno navedenim slučajevima je bilo reči o prekršajnoj odgovornosti za nasilje u porodici, koja čak i kada je potvrđena ne isključuje mogućnost vođenja krivičnog postupka. Istina, prekršajni postupak je fleksibilniji i manje formalizovan od krivičnog, ali ukoliko postoje elementi krivičnog dela ne treba ostajati samo kod prekršajne odgovornosti nasilnika. Prekršajno kažnjavanje se pojavljuje kao „instant“ zaštita i u svakom slučaju znači manji društveno-etički prekor za učinjeno delo/nasilje. Potpuno je pogrešna praksa kvalifikovanja nasilja nad članom porodice kao prekršaja protiv javnog reda i mira čiji su vinovnici i nasilnik i žrtva. Kažnjavanjem žrtve se vrši i njena dodatna viktimizacija i okrivljavanje za nasilje koje trpi, pri čemu se istovremeno destimuliše da traži zaštitu na koju ima pravo. Najuputnije bi bilo postavljanje pitanja i prekršajne i krivične odgovornosti nasilnika. Ovo posebno ima smisla od kada je uvedeno posebno krivično delo nasilja u porodici za čije je gonjenje nadležan državni tužilac, čime je nasilje u porodici dobilo i zvaničnu potvrdu svoje društvene opasnosti. Jasno je da nema razloga da nasilje u porodici ostane samo na nivou prekršaja protiv javnog reda i mira.

Pored navedenih sankcija, u prekršajnom postupku, nasilniku se može izreći kao zaštitna mera obavezno lečenje alkoholičara i narkomana. Ova mera se izriče licu koje je učinilo prekršaj usled zavisnosti od stalne upotrebe alkohola ili narkotika i koji time narušava sopstveno zdravlje ili postaje opasan za okolinu i kod koga postoji opasnost da će nastaviti sa vršenjem prekršaja (čl. 43. ZOP)²⁶. Ukoliko učinilac odbije lečenje bez opravdanih razloga, mera se izvršava prinudno. Dakle i u slučaju pozivanja na odgovornost zbog prekršaja može

²⁶ Zakon o prekršajima, Službeni glasnik SRS br. 44/89 i Službeni glasnik RS br. 21/90, 11/92, 20/93, 53/93, 28/94, 36/98, 44/98.

doći u obzir izricanje ove mere prema nasilniku koji je alkoholičar, s tim što bi zbog fleksibilnosti prekršajnog postupka brže došlo do realizacije. Takođe, prema Zakonu o prekršajima sudija može narediti da se lice zatečeno u vršenju prekršaja pod uticajem alkohola, koje mu je privedeno, zadrži dok se ne otrezni, ako postoji mogućnost da će i dalje vršiti prekršaje. Ovo zadržavanje može narediti i policija, a ono traje najduže 12 sati (čl. 188. ZOP).

Zaključak

Uvođenje nasilja u porodici kao posebnog krivičnog dela predstavlja početak kreiranja mehanizama efikasne zaštite od nasilja u porodici. Država preuzima odgovornost za prevenciju i suzbijanje nasilja i obavezuje sve aktere na blagovremeno i adekvatno reagovanje.

Donošenje novog Zakona o porodici kojim će biti propisana dodatna zaštita od nasilja označiće i formulisanje prvih oblika građanskopravne zaštite. Ovaj zakon treba da predvidi posebne mere zaštite, kao što su: zabrana kontaktiranja sa žrtvom (neposredno ili preko trećih lica), privremeno iseljenje iz stana, zabrana daljeg uznemiravanja, obavezno lečenje od alkoholizma i drugih bolesti zavisnosti, obavezno savetovanje nasilnika, kao i druge mere kojima se može sprečiti nastanak ili nastavak nasilja u porodici. Neophodno bi bilo predvideti i obavezu hitnog postupanja u predmetima nasilja u porodici, bez obzira da li se radi o brakorazvodnim ili posebnim postupcima za izricanje mera zaštite od nasilja u porodici. Centri za socijalni rad imali bi ključnu ulogu u donošenju odluka koje bi obezbedile zaštitu žrtvama.

Građanskopravna zaštita predstavlja bržu i lakše ostvarivu zaštitu od nasilja u porodici u odnosu na krivičnopravne mere. Istovremeno, ona upotpunjuje postojeće krivičnopravne mere kojima se sankcioniše nasilje. Najčešće bi se radilo o kombinaciji oba mehanizma kako bi se istovremeno ostvarili zahtevi kriminalne politike – osuda nasilja i generalno-preventivni efekti, i ciljevi socijalne politike – zaštita i pružanje šanse za život bez straha od nasilja.

Literatura:

1. Draškić, M., *Model zakona o porodici*, CUPS, ABA/CEELI, Beograd, 2002
2. Jovanović, S., Lukić, M., "Obavezni tretman nasilnika", *Socijalna misao*, br. 1-3, Beograd, 1999.
3. Lazarević, J., "Krivična dela sa elementom nasilja, sa posebnim osvrtom na krivična dela nasilja u porodici i nasilničkog ponašanja", *Bilten sudske prakse*, br. 3, Beograd, 2002.
4. Lazarević, Lj., *Krivično pravo, Posebni deo*, Beograd, 1995.

5. Lukić, M., Jovanović, S., *Drugo je porodica: Nasilje u porodici – nasilje u pristustvu vlasti*, Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd, 2001.
6. Stojanović, Z., *Krivično pravo, Opšti deo*, Beograd, 2000.
7. Stojanović, Z., *Krivično pravo, Opšti deo*, Beograd, 2002.

Z a k o n i:

Krivični zakon Republike Srbije, Službeni glasnik SRS, br. 26/77, 28/77, 43/77, 20/79, 24/84, 39/86, 51/87, 6/89, 42/89, 21/90 i Službeni glasnik RS, br. 16/90, 49/92, 23/93, 67/93, 47/94, 17/95, 44/98, 10/2002, 11/2002, 39/2003.

Zakon o izmenama i dopunama Krivičnog zakona RS, Službeni glasnik RS, br. 10/2002.

Zakon o javnom redu i miru, Službeni glasnik RS, br. 51/92.

Zakonik o krivičnom postupku, Službeni list SRJ, br. 70/2001.

Zakon o prekršajima, Službeni glasnik SRS, br. 44/89 i Službeni glasnik RS, br. 21/90, 11/92, 20/93, 53/93, 28/94, 36/98 i 44/98.

*

*

*

Sladana Jovanović
Marija Lukić

THE CRIMINAL LAW PROTECTION FROM VIOLENCE IN THE FAMILY

Legal implications for introducing family violence into criminal legislation relates above all to police and prosecutor's office obligation to react to information about that kind of deed. Namely, the incrimination itself is a message as for potential executors so as for organs of criminal prosecution that will have to react in the same way on violence in the family as on other violent criminal acts. According to official duty the aim of prosecution is not only to unburden victim of potential pressures and exposure to new risks of repeated, more serious violence, but that state take over (political and legal) responsibility for conviction and suppression of this kind of crime. Nevertheless, besides incrimination of family violence (formed by Article 182a CPS), the other criminal acts that are basically violence and are happening (very often) in family can't be ignored. Some of them are sublimated in family violence as criminal act, but it is useful to analyze them and compare, especially because of the fact that court practice hasn't been consolidated yet after new incrimination. That is the reason that in practice there are still legal qualifications of crime acts after old norm, i.e. other, related incriminations.

Key words: *violence, family, criminal act, criminal sanctions*